

УДК 343.98

А. М. Лисенко

ПОНЯТТЯ ЗЛОЧИНІВ ТЕРОРИСТИЧНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ ТА ЇХ ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ІЗ СУМІЖНИМИ ПОНЯТТЯМИ

Визначено зміст поняття «злочини терористичної спрямованості», виявлено співвідношення між ним та такими поняттями, як «тероризм», «терористична діяльність», «терористичний акт» і розроблено чіткі критерії їх розмежування.

Актуальність даної теми обумовлена недосконалістю чинного законодавства і, насамперед, Кримінального кодексу [1] та закону України «Про боротьбу з тероризмом» [2], у яких не виділені в окрему групу злочини терористичної спрямованості і, як наслідок, відсутнє визначення даних злочинів, яке набагато ширше поняття «терористичний акт» та включає, крім цього, захоплення заручників, повітряного, морського, річного судна, напад на осіб чи установи, що мають міжнародний захист тощо, за умови, якщо вони вчинюються з тією ж метою, що й терористичний акт. Усе це створює певні труднощі для правильної кваліфікації досліджуваних злочинів та призводить до зниження ефективності протидії їм.

Незважаючи на важливість даної проблеми, вона залишається не вирішеною. Так, аналіз останніх досліджень і публікацій довів, що такі вчені, як С. Г. Барішніков [3], В. П. Ємельянов [4], Р. В. Мукоїда [5], М. В. Семикін [6], вивчали проблему визначення основних термінів, пов'язаних з тероризмом. Але незважаючи на це у юриспруденції спостерігається вільне трактування зазначених термінів та відсутність їх загальноприйнятих дефініцій, що обумовлює складність дослідження проблеми протидії тероризму.

Метою цієї статті є розроблення авторського визначення поняття «злочини терористичної спрямованості», визначення його співвідношення із суміжними поняттями, а також надання переліку злочинів, що належать до них.

Перш ніж перейти до розгляду змісту поняття «злочини терористичної спрямованості» необхідно зазначити, що чітке визначення термінів, які використовуються у дослідженні, відіграють важливу роль у формуванні його методологічних основ. Самі ж методологічні основи виступають вихідними даними для проведення наукового дослідження.

Спочатку розглянемо суміжні з поняттям «злочинами терористичної спрямованості» терміни, якими є «тероризм» та «терористична діяльність». Такі науковці, як І. П. Добаєв [7], В. М. Іванов [8], К. П. Петров [9], розуміють тероризм як терористичні акти, які самі по собі становлять традиційні форми загальнокримінальних злочинів, але вчиняються навмисно з метою викликати паніку, безлад і терор в організованому суспільстві, зруйнувати громадський порядок, паралізувати протидію терору з боку громадськості та інтенсифікувати біди та страждання суспільства. Ми частково погоджуємося з думкою науковців та вважаємо, що більш доцільно було б замінити термін «терористичні акти» на термін «злочини терористичної спрямованості».

На думку Є. Г. Ляхова, сучасна наука виділяє три прояви тероризму: 1) як злочинне діяння; 2) як терористичні групи і організації; 3) як терористичні доктрини [10, с. 14]. Ми не згодні з такою позицією з точки зору застосування права з кількох причин: по-перше створення терористичних груп і організацій само по собі згідно зі ст. 258-3 КК України [1] є злочинним діянням, а по-друге, окремо терористичні доктрини, без вчинення або підготовки до вчинення терористичної діяльності, не є тероризмом, оскільки це не є кримінально караним діянням.

Цікаву думку висловлює М. В. Семерикін, який вважає, що поняття «тероризм» слід розглядати на трьох рівнях: 1) тероризм у вузькому розумінні, яким охоплюються вчинення чи погроза вчинення вибуху, підпалу чи інших загальнонебезпечних дій, які можуть спричинити загибель людей чи інші тяжкі наслідки та спрямовані на залякування населення з метою спонукання держави, міжнародної організації, фізичної чи юридичної особи прийняти будь-яке рішення або утриматися від нього; 2) тероризм у широкому розумінні, яким охоплюється тероризм у вузькому розумінні й усі інші злочини терористичної спрямованості, тобто суспільно небезпечні діяння, які спрямовані на залякування населення з метою спонукання держави, міжнародної організації, фізичної чи юридичної особи прийняти будь-яке рішення або утриматися від нього; 3) тероризм у найширшому розумінні, яким охоплюється тероризм у широкому розумінні, а також створення організованої терористичної групи чи терористичної організації, керівництво такою групою чи

організацією або участь у ній, а так само матеріальне, організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності організованої терористичної групи чи терористичної організації. При зіставленні указаних рівнів поняття тероризму з тією термінологією, яка вживається в Законі України «Про боротьбу з тероризмом», автор доходить висновку, що ці рівні відповідають таким поняттям, як «терористичний акт», «злочини терористичної спрямованості», «терористична діяльність» [6, с. 11].

Визначення змісту поняття «тероризм» має й законодавче закріплення. Так, у Законі України «Про боротьбу з тероризмом» зазначається, що тероризм – це суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей [2]. Слід відзначити, що позитивною рисою даного визначення тероризму є вказівка на те, що застосування насильства може здійснюватися шляхом вчинення не тільки терористичного акту, а й інших злочинів терористичної спрямованості. Тому ми будемо спиратися саме на це визначення.

Проаналізуємо визначення та зміст поняття «терористична діяльність». На думку Р. В. Мукоїди, терористична діяльність – це вид протиправної діяльності, спрямований проти громадської безпеки або міжнародного правопорядку, на досягнення терористами політичних цілей шляхом насильницького примусу органів державної влади [5, с. 31]. Таким чином, дослідник отожднює за смисловим значенням терористичну діяльність з тероризмом. Думку вченого підтримує С. Г. Барішніков, який вважає, що для розмежування понять «тероризм» та «терористична діяльність» відсутні достатні підстави, тому що істотні ознаки обох понять фактично збігаються, є єдиними, а тому збігаються обсяги їхнього змісту [3, с. 19].

Ми не погоджуємося з їхньою думкою. Так, у ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» [2] поняття «тероризм» та «терористична діяльність» відмежовуються одне від одного. Якщо перше поняття розглядається як кримінально-правове явище, застосування якого злочинцями має певну мету, то друге поняття – як організаційно-тактична основа тероризму, з вказівкою на конкретні види діяльності, які вважаються терористичними. До таких видів діяльності у Законі належать: 1) планування, організація, підготовка та реалізація терористичних актів; 2) підбурювання до вчинення терористичних актів, насильства над фізичними особами або організаціями, зни-

щення матеріальних об'єктів у терористичних цілях; 3) організація незаконних збройних формувань, злочинних угруповань (злочинних організацій), організованих злочинних груп для вчинення терористичних актів, так само як і участь у таких актах; 4) вербування, озброєння, підготовка та використання терористів; 5) пропаганда і поширення ідеології тероризму; 6) фінансування та інше сприяння тероризму [2].

Перейдемо до розгляду визначення поняття «злочини терористичної спрямованості». Необхідно зауважити, що на сьогодні даний термін набув значного поширення у фаховій літературі та наукових працях. Такі вчені, як Г. М. Міньковський та В. П. Ревін [11, с. 84] вказують на діяння терористичної спрямованості та вважають, що вони тільки спрямовані на тероризм, але не є безпосередньо ним. Тобто вони відводять даній категорії злочинів допоміжну роль у відношенні актів тероризму. При зіставленні їх погляду на визначення смислового значення поняття «злочини терористичної спрямованості» з тією термінологією, яка вживається у Законі України «Про боротьбу з тероризмом» [2] стає очевидним, що воно ототожнюється з певними напрямками терористичної діяльності, а саме тими, які пов'язані з вербуванням, озброєнням, підготовкою терористів, підбурюванням до вчинення терористичних актів, фінансуванням та іншим сприянням тероризму тощо.

Такі вчені, як В. А. Ліпкан, Д. Й. Никифорчук, М. М. Руденко [12, с. 43] запропонували замість терміна «злочини терористичної спрямованості» вживати сполучення «злочини терористичного характеру». Проаналізуємо філологічне значення слів «характер» та «спрямованість», щоб з'ясувати, яке з них більше відповідає смислового значенню вказаних термінів. С. І. Ожегов та Н. Ю. Шведова тлумачать слово «характер» як відмітну властивість, особливість, якість чого-небудь [13, с. 860], а «спрямованість» – як цілеспрямована зосередженість на чому-небудь думок, інтересів [13, с. 389]. На нашу думку, використання слова «спрямованість» більш виправдано та відповідає смислу терміна, яким характеризується досліджувана група злочинів. Це обумовлено тим, що злочини терористичної спрямованості саме цілеспрямовано зосереджені «на чому-небудь», у даному випадку на досягненні терористичних цілей, які й є їх відмітною ознакою від інших загальнокримінальних злочинів.

В. П. Ємельянов не вбачає різниці між термінами «злочини терористичного характеру» та «злочини терористичної спрямованості», підкреслюючи тим самим їх тотожність. Науковець вважає, що тероризм (акт тероризму) слід розглядати як складову частину в системі злочинів терористичного характеру (терористичної спрямованості). До категорії цих злочинів нале-

жить тероризм, терористичний акт і інші злочини, якщо ці діяння відбуваються привселюдно, спрямовані на залякування населення з метою впливу на прийняття якого-небудь рішення або відмови від нього. Здійснення будь-якого діяння, що підпадає під указані ознаки злочинів терористичного характеру (терористичної спрямованості), слід позначити категорією «терористична акція», яка за своїм змістом охоплює і акт тероризму, і терористичний акт, і будь-який інший злочин терористичного характеру [4, с. 45].

Ми частково погоджуємося з позицією В. П. Ємельянова та вважаємо, що такий термін, як «терористична акція», взагалі вживати недоцільно у зв'язку з тим, що його використання призводить лише до ускладнення розуміння основних термінів, що застосовуються під час характеристики та дослідження тероризму. До того ж використання терміна «терористична акція» не є вірним з філософської точки зору, тому що те, що В. П. Ємельянов позначає даним терміном, є нічим іншим, як злочином терористичної спрямованості (діяння, передбачене конкретною статтею КК України), тобто одиничне від загального – злочинів терористичної спрямованості.

Цікаву думку висловлює Р. В. Мукоїда [5, с. 18–19], який пропонує замість термінів «злочини терористичної спрямованості» та «злочини терористичного характеру» вживати сполучення «злочини, пов'язані з терористичною діяльністю», під якими він розуміє злочини, що містять у собі деякі ознаки тероризму. Ми не погоджуємося з поглядом вченого з двох причин: по-перше, він фактично підміняє даним терміном термін «терористична діяльність», який згідно із законом України «Про боротьбу з тероризмом» [2], включає у свій зміст опис суспільно небезпечних діянь, які містять у собі деякі ознаки тероризму, а по-друге, запропонований термін суперечить визначенню «терористична діяльність», оскільки вона включає в себе й безпосередньо підготовку та реалізацію терористичних актів, які з наукової точки зору некоректно називати «злочини, які містять у собі деякі ознаки тероризму» у зв'язку з тим, що терористичний акт і є однією з основних форм зовнішнього прояву тероризму.

Незважаючи на те, що у Законі України «Про боротьбу з тероризмом», наприклад у ст. 25 [2], використовується термін «злочини терористичної спрямованості», наукового формулювання даного терміна у ньому не надається. Така позиція законодавця незрозуміла, тому що вона не дає відповіді на головні запитання: які злочини, передбаченні кримінальним законодавством, слід віднести до злочинів терористичної спрямованості та на підставі яких загальних ознак вони класифікуються в одну групу злочинів? Щоб отримати відповіді на ці питання та

дійти до наукового визначення змісту злочинів терористичної спрямованості, методологічно вірно буде спочатку визначитися з відповіддю на питання про загальні ознаки, за якими злочини можуть бути віднесені до злочинів даної групи, далі на підставі цих ознак окреслити коло злочинів, які входять до неї, а лише тоді надати їх авторське визначення.

На нашу думку, однією з головних ознак, за якою зазначену категорію злочинів можна відрізнити від інших злочинів, є цілі їх вчинення. До таких цілей слід віднести цілі, вказані у ч. 1 ст. 258 КК України «Терористичний акт», а саме: «...якщо такі дії були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста), а також погроза вчинення зазначених дій з тією самою метою» [1].

До другої ознаки, яка певним чином обумовлюється першою ознакою, можна віднести те, що злочини терористичної спрямованості обов'язково повинні бути тяжкими та мати високий ступінь суспільної небезпечності у зв'язку з тим, що іншими способами терористи навряд чи зможуть досягти цілей, вказаних у ч. 1 ст. 258 КК України [1]. Вчинення терористами злочину повинно, у першу чергу, викликати резонанс у суспільстві, залякати та деморалізувати населення жорстокістю дій.

З'ясувавши основні ознаки, за якими злочини можуть бути віднесені до злочинів терористичної спрямованості, можна перейти безпосередньо до визначення їх переліку, враховуючи при цьому поширеність вчинення конкретних злочинів терористами у світі. Аналізуючи зміст статей особливої частини КК України ми дійшли висновку, що до злочинів терористичної спрямованості можна віднести злочини, передбачені наступними статтями: 258 «Терористичний акт», а також інші злочини, якщо вони були вчинені у терористичних цілях (тобто цілях, вказаних у ч. 1 ст. 258) – 112, 147, 260, 261, 265, 265-1, 266, 277, 278, 279, 292, 349, 443, 444 [1].

На підставі вищевикладеного ми пропонуємо розуміти під злочинами терористичної спрямованості терористичний акт та інші злочини, передбачені КК України (статті 112, 147, 260, 261, 265, 265-1, 266, 277, 278, 279, 292, 349, 443, 444), за умови, якщо вони були вчинені для досягнення терористичних цілей, зазначених у ч. 1 ст. 258 КК України. При цьому ми наголошуємо на необхідності наведення у законі вичерпного пе-

реліку усіх складів злочинів, передбачених кримінальним законодавством, які можливо віднести до досліджуваної групи злочинів, що відіграє важливу роль при застосуванні інших норм даного закону, наприклад тих, що передбачають порядок прийняття рішення про проведення антитерористичної операції тощо.

Визначившись зі змістом понять «терористична діяльність» та «злочини терористичної спрямованості» ми можемо їх співвіднести один з одним. При цьому ми будемо брати до уваги визначення даних понять, наведених автором. Перше поняття є за смыслом більш широким та включає до свого змісту, крім злочинів терористичної спрямованості, також злочини, що сприяють вчиненню даних злочинів, передбачені наступними статтями КК України: 258-1 «Втягнення у вчинення терористичного акту», 258-2 «Публічні заклики до вчинення терористичного акту», 258-3 «Створення терористичної групи чи терористичної організації», 258-4 «Сприяння вчиненню терористичного акту» [1].

Наприкінці зазначимо, що з метою спрощення розуміння співвідношення між собою вищенаведених термінів доцільно розташувати їх у структурно-логічному порядку від загального до одиничного, тобто від більш широкого поняття до більш вузького. Даний структурно-логічний порядок буде мати наступний вигляд: 1) тероризм; 2) терористична діяльність; 3) злочини терористичної спрямованості; 4) певний злочин терористичної спрямованості – терористичний акт, захоплення заручників, посягання на життя політичних діячів, осіб, що перебувають під міжнародним захистом тощо.

Список літератури: 1. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131. 2. Про боротьбу з тероризмом : закон України від 20 берез. 2003 р. № 638-IV / Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 25. – Ст. 180. 3. Барышников С. Г. Методика выявления и первоначального этапа расследования террористической деятельности правоохранительными органами России : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Барышников Сергей Геннадьевич. – Челябинск, 2003. – 209 с. 4. Емельянов В. П. Террористический акт и акт терроризма: понятие, соотношение и разграничение / В. П. Емельянов // Законность. – 2002. – № 7. – С. 44–46. 5. Мукоїда Р. В. Організаційно-тактичні засади протидії злочинам, пов'язаним з терористичною діяльністю : дис. ... канд. юрид. наук : 21.07.04 / Мукоїда Руслан Вікторович. – О., 2008. – 229 с. 6. Семикін М. В. Кримінальна відповідальність за створення терористичної групи чи терористичної організації : автореф. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / М. В. Семикін. – Х., 2004. – 22 с. 7. Добаев И. П. Современные подходы к определению «нового терроризма» / И. П. Добаев // Социально-гуманитарные знания. – 2005. – № 4. – С. 145–155. 8. Иванов В. Н. Феномен терроризма (экспертные суждения и оценки) : Проблемы терроризма в исследованиях ученых и оценках политиков / В. Н. Иванов // Социально-гуманитарные знания. – 2005. – № 3. – С. 21–41. 9. Петров К. П. Структура концепта «тероризм» / К. П. Петров // Полис. – 2003. – № 4. – С. 130–141. 10. Ляхов Е. Г. Терроризм и межгосударст-

венные отношения : монография / Е. Г. Ляхов – М. : Междунар. отношения, 1991. – 197 с. **11.** Миньковский Г. М. Характеристика терроризма и некоторые направления повышения эффективности борьбы с ним / Г. М. Миньковский, В. П. Ревин // Социально-гуманитарные знания. – 2005. – № 4. – С. 81–88. **12.** Ліпкан В. А. Боротьба з тероризмом : навч. посіб. / В. А. Ліпкан, Д. Й. Никифорчук, М. М. Руденко. – К. : Знання України, 2002. – 254 с. **13.** Толковый словарь русского языка : 80000 слов и фразеологических выражений / [авт.-уклад. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю.]. – 4-е изд., дополн. – М. : ЭЛИПС, 2003. – 944 с.

Надійшла до редколегії 24.11.2010

Определено содержание понятия «преступления террористической направленности», выявлено соотношение между ним и такими понятиями, как «терроризм», «террористическая деятельность», «террористический акт» и разработаны четкие критерии их разграничения.

The notion «terrorist crimes» is determined. Correlation of such concepts, as «terrorism», «terrorist activity», «assassination» are detected and clear criteria of their differentiation are developed.